

# Эканамічная гісторыя Барысаўскага рэгіёна і горада Барысава (з найстарэйшых часоў да сучаснасці)

(Працяг, пачатак у №10-12 (175-177) за 2013 г., 1-12(178-189) за 2014 г. і 1-12(191-201) за 2015 г., 1-9(202-211) за 2016 г., 1-2(214-215), 4-12(217-225) за 2017 г., 1-11(226-236) за 2018 г., 1-2(238-239), 4-8(241-245), 10-12(247-249) за 2019 г., 1-2(250-251), 4-12(253-261) за 2020 г., 1(262), 3(264), 6-8(2678-269) за 2021 г.)

Пра грашовую-кредытную сістэму перыяду НЭПа нямаю гаварылася ў папярэдніх публікацыях. Аднак без кароткага агляду вэксальнага звароту, які ўяўляў сабой спецыфічны выгляд камерцыйнага кредыту, аповед будзе няпоўным. Перш адзначым, што вэксаль – гэтае пісьмовае пазыковае абавязанне ва ўсталяванай законам форме, які даецца пазычальнікам (вэксальдаўцам) кредытору (вэксальтрымальніку), якое прадстаўляе кредытору права паграбаваць з пазычальніка выплаты да вызначанага тэрміна ўказанай грашовай сумы.

У XIX – пачатку XX ст.ст. вэксальнікі актыўна карысталіся памешчыкі, купцы, прамыслоўцы і іншыя заможны абывацелі. Але пасля рэвалюцый 1917 г. зварот вэксальяў быў спынены і зноў адноўлена з прыняццем у РСФСР “Палажэння аб вэксальях” (1922). Аднак, калі ў дарэвалюцыйнай Расіі вэксаль абарачалася пераважна паміж фізічнымі асобамі, то ў пралетарскай дзяржаве асноўнымі карыстальнікамі сталі юрыдычныя асобы дзяржаўнай і кааператыўнай формаў уласнасці.

Па меры развіцця тавараабмену запатрабаванне ў вэксальях, якія забяспечвалі хуткае спагнанне абавязку, набывала ўсё большую папулярнасць. Так, па дадзеных справаздачы Усебеларускай канторы Дзяржбанка за перыяд са студзеня па верасень 1923 г., вэксальных аперацый ў дзяржустановах выраслі з 3,07 да 56,80, а ў кааперацыі – з 1,64 да 18,52 тыс. чарвоных руб. На паўсюднае выкарыстоўванне вэксальяў у гаспадарчым абарачэнні значна паўплывала ўкараненне ў грашовы зварот цвёрдай валюты ў выглядзе чырвонца, забяспечанага залатым утрыманнем. Ужо ў сярэдзіне 1920-х г. на аперацыі па ўліку камерцыйных вэксальяў прыходзілася да 60% кредытных аперацый Дзяржбанка СССР.

Вэксаль выкарыстоўваўся як сродак разліку, забяспечэння і кредыту. У Беларусі шырокае распаўсюджванне атрымаў камерцыйны кредыт, які меў форму водпуску тавараў пад вэксаль з наступнай іх аплатай. Прасцей кажучы, кааператыўнае або дзяржаўнае гандлёва-

ва-прамысловае прадпрыемства магло на энную суму закупіць тавар, сыравіну або матэрыялы і вярнуць грошы (адтэрмінаваць плацеж) пасля рэалізацыі тавара або гатовай прадукцыі. Механізм разгледзім на прыкладзе запалкавай фабрыкі “Чырвоная Бярэзіна” (правапераемнік – ААТ “Барысаў-дрэў”). Такім чынам, у разглядаемы перыяд забеспячэнне прадпрыемства неабходнымі для вытворчасці сыравінай і іншымі матэрыяламі рабілася праз Запалкавы трэст. Разлік рабіўся як за грашовыя сродкі, якія былі на банкаўскім рахунку фабрыкі, так і праз вэксаль. Да прыкладу, за імпортныя матэрыялы барысаўскае прадпрыемства выплаціла 50% грашыма, а астатнія 50% – вэксальмі тэрмінам на 45 і 60 дзён. За паперу было выплачана 60% гатоўкай і 40% вэксальмі тэрмінам на 90 дзён. Затым прадпрыемства было абавязана пагасіць абавязак. За кошт якіх сродкаў? За кошт грошай, якія паступілі ад рэалізаванай прадукцыі, якая, у сваю чаргу, адпускатася гандлёвым арганізацыям (асабліва дзяржаўнай і кааператыўнай формаў уласнасці) таксама часткова пад вэксаль. Рэалізаваўшы запалкі сярод раздробных спажывцоў (населенства), гандлёвыя ўстановы гасілі абавязак гатоўкай грашыма, якія паступалі на рахунак фабрыкі, а тая гасіла абавязак перад трэстам. Падобнай формы адтэрміноўкі плацяжу прытрымлівалася абсалютная большасць прадпрыемстваў фабрычна-заводскай прамысловасці і сельскагаспадарчага прызначэння, гандлю, а таксама іншых устаноў і арганізацый Барысаўскага рэгіёна. У вэксальных звароце ўдзельнічалі і прыватныя прадпрыемствы, але ў сілу вядомых абмежаванняў іх дзейнасці, дзяржаўнаму сектару эканомікі аддавалася выдавочная перавага.

Прадстаўленыя фота вэксальяў гасіліся непасрэдна ў Барысаве. Дадзенаму выглядзе каштоўных папер уласцівыя атрыбуты, уласцівыя кредытнаму дакументу: адмысловая папера нярэдка з вадзянымі знакамі, гербавыя маркі (дзяржаўны падатак за карыстанне каштоўнымі паперамі), інфармацыя пра дату выдачы, суму ў залатым утрыманні, дату аплаты, імёны/назвы пазычальніка і кредытара, назва населенага пункта, дзе рабіць аплату, наяўнасць неабходных пятачак і подпісаў. Разгледзім каштоўную паперу (на фота), вэксальдаўцам якой быў нехта Раман Пінчук, які аформіў 25 лютага 1927 г. пазыку на 43 руб. або які ўзяў нейкі тавар на тую ж



Вэксаль на аплату Барысаўскаму акруговому выканаўчаму камітэту. Яго асноўны (зверху) і адваротны (справа) бакі.

Вэксаль на выплату Беларускаму дзяржаўнаму трэсту харчовай прамысловасці (знізу).



суму. Ліцавы бок вэксалья ўпрыгожаны пятачкамі і гербавымі маркамі. Характэрна, што вэксальтрымальнікам выступаў Барысаўскі акруговы выканкам. Праз восем месяцаў (25 кастрычніка) пазычальнік пагасіў вэксаль у Барысаўскім аддзяленні № 833 Усебеларускай канторы Дзяржбанка, пра што апавяшчае друк банка, подпіс касіра, напісанае ад рукі чырвоным алоўкам слова “Аплачана” і перакрэсленая сама каштоўная папера. На зваротным боку значацца подпісы старшыні і сакратара акрыканкама, друку і гербавыя маркі. Не лішнім будзе сказаць, што ў перыяд з 1921 па 1926 г. у Барысаўскім аддзяленні Дзяржбанка працаваў касірам вядомы рэвалюцыйны дзеяч Давыд Розэнблум.

Найбольшае распаўсюджванне атрымалі простыя вэксаль, якія выдаваліся ад пазычальніка кредытору. Другі выгляд – перакладны – выкарыстоўваўся значна радзей. Акрамя таго, вэксаль былі мясцовымі або іншагароднімі, якія адрозніваліся па месцы выплаты абавязку. У выпадку, калі на вэксаль не стаяла дата пагашэння, то каштоўная папера апырэры выдавалася “на прад’яўляльніка”. Другі вэксаль (на фота), па якім нейкае Горнаўскае спажывецкае таварыства абавязвалася выплаціць у г. Барысаве Беларускаму дзяржаўнаму трэсту харчовай прамысловасці 300 руб. якраз з падобных – на паперы ад рукі чарніламі зроблена прыпіска “тэрмін па прад’яўленні”.

Вэксальны абарот займаў вядучае месца ў дзейнасці невялікіх фінансавых устаноў на месцах, тыпу таварыстваў узаемнага кредыту (ТУК). Да прыкладу, актывы Барысаўскага ТУК па вэксальных аперацыях на першае кастрычніка 1926 г. былі роўны 24,4 тыс. руб., а на першае лістапада і першае снежня – 20,4 і 20,1 тыс. руб. адпаведна. За лістапад-снежань таго ж года “сумніўныя” абавязкі і “пратэставаныя” вэксаль ТУК склалі 300 руб. Апошняе слова, узятая ў двукоссі, паграбуе растлумачэння. Вэксаль апратэставаны – гэта вэксаль, па якім кредыторам юрыдычна аформлена адмова пазычальніка ад аплаты. Не ўдаючыся ў падрабязнасці працэдур пратэсту, скажам, што абавязак спаганяўся ў судовым парадку. Акрамя сум абавязку і адсоткаў, пазычальнік абавязваўся выплаціць усе наступныя выдаткі (натарыяльныя, судовыя). А галоўнае, суб’ект або аб’ект гаспадарання губляў давер і рэпутацыю надзейнага партнёра, што самым негатыўным чынам адбівалася на яго наступнай прадпрыемальніцкай дзейнасці.

Запозычанасць па вэксальях выявілася літаральна адразу пасля іх увядзення. Злоўжывалі гэтым пераважна дзяржаўныя і кааператыўныя прадпрыемствы, установы, арганізацыі. У згаданай справаздачы канторы Дзяржбанка паведамлялася, што да “...канца перыяда запозычанасць дзяржустановаў па вэксальных аперацыях паднімаецца да 75 прац., агульнай сумы; запозычанасць кааперацыі...

вагаецца паміж чвэрцю і трацінай...”. Да вэксальнага звароту звярталіся і прыватнікі, але “прыватная кліентура, запозычанасць якой па вэксальях складала ў першыя месяцы 15-12 прац. паступова ўсё ў меншай меры карыстаецца вэксальнымі крыдытам...”. Прааналізаваўшы сітуацыю, беларускія банкіры прышлі да несучасальнай высновы: “Пратэтарэнне вэксалья, як дакумента, які сведчыць пра рэальнае таварнае абарачэнне, у абавязальства, не што абавязвае да неадкладнага плацяжу ў тэрмін, а якое паддаецца неаднаразовай адтэрміноўцы, акрамя засмучэння гаспадарчага абарачэння і банкаўскай працы ўяўляе з сябе пагрозлівую з’яву для нашага грашовага звароту, які здаравее: гандлёвы вэксаль паводле дэкрэту аб эмсіі чырвонцаў у вельмі значнай долі ўваходзіць у склад забеспячэння банкаўскай эмсіі. Таму неабходна магчыма хутчэй спыніць перапіску і прапанаваную (падаўжэнне. – Заўв. аўт.) вэксальяў, аднавіўшы хоць бы ў невялікіх памеры нармальнае вэксальнае абарачэнне”. Нармалізацыя звароту дадзенага выгляду каштоўных папер, якія паслужылі магутным фактарам развіцця камерцыйнага кредыту, была дасягнутая толькі ў другой палове 1920-х з узмацненнем жорсткасці “вэксальнай строгаці”.

(Працяг будзе)

Аляксандр Балябін,

гісторык-археограф ДУК “Барысаўская  
цэнтральная раённая бібліятэка імя  
І.Х.Калодзева”